

ADİYAMAN/GÖLBAŞI'NDA BİR ANADOLU SELÇUKLU KERVANSARAYI: KAMEREDDİN (DERBEND AĞZI) HANI

Ahmet Ali BAYHAN*

Fikri SALMAN**

AN ANATOLIAN SELJUK CARAVANSARAY IN ADİYAMAN/GÖLBAŞI: KAMEREDDİN (DERBEND AĞZI) KHAN

Caravansarais, known for various names as ribat, han, caravansaray and sultan are commonly met in the age of Anatolian Seljuks. Following the capture of Byzantium in 1071, and with the attempts to make Anatolia their homes, Turks have constituted a functional net of ways around Konya and in the direction of commercial centers. Here, within the possibilities of that age, they have built khans and caravansaries (approximately 30-40 kilometers for the passengers and caravans to shelter. Kamereddin (Derbent Ağzı) Khan is one of those caravans. This khan, with its present and deformed. For this reason, it is hard to determine its architectural construction features correctly-especially interior features. However, the caravansaray we determined in a plateau in Gölbaşı province of Adıyaman and called as "Kamer Khan" by people has been constructed under the government of Emir Kamereddin, the governor of Elbistan, in 1237 and it is of great importance from the point of view of having a plan pattern of "Sultan Khans" common in Anatolia as the architectural features and its contribution to determining the secondary road of Besni-Elbistan which is the caravan road of Maraş/Elbistan-Kayseri.

Key Words: Seljuks Caravansaray, Kamereddin Khan, Derbent Ağzı Khan

Anahtar kelimeler: Selçuklu Kervansarayları, Kamereddin, Derbent Ağzı Hanı

Ribat, han, kervansaray ve sultan hanı gibi çeşitli adlarla anılan bir yapı tipi olan kervansaraylar, Anadolu Selçuklu çağında yaygın biçimde karşımıza çıkar. 1071'de Bizanslılardan alınmasını takiben, Anadolu'yu yurt edinme çabaları ile beraber Türkler, başkent Konya'nın çevresinde ve ticari merkezler doğrultusunda, iyi bir yol ağı meydana getirmişlerdir. Bu yol ağlarında da o zamanki imkânlar ölçüsünde (yaklaşık 30-40 km. mesafede), yolcuların ve kervanların barınabilmeleri için hanlar yapmışlardır.¹

Bu hanlardan birisi de, eski yayınlarda Kahramanmaraş'ın Elbistan ilçesi sınırları içerisinde olduğu belirtilen², ancak bugün Adıyaman'ın Gölbaşı ilçesine bağlı Hamzalar Köyü sınırları içerisinde, ilçe merkezine yaklaşık 35-40 km. mesafede, dağlık, ulaşılması

* Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü 25240 Erzurum, abayhan@hotmail.com, ahmetalibayhan@gmail.com

** Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Geleneksel Türk El Sanatları Bölümü 25240 Erzurum, fikrisalman@hotmail.com, fikrisalman@gmail.com

1- İ. İter, *Tarihi Türk Hanları*, Ankara, 1969, s. 5; M. Cezar, "Türk Tarihinde Kervansaray", VIII. Türk Tarih Kongresi Bildirileri, C. II, Ankara, 1981, s. 931-940; G. Cantay, "Türk Mimarlığında Kervansaraylar", *Türkler*, VI, Ankara, 2002, s. 78-79.

2- M.H. Yinanç, "Elbistan" mad., *İslâm Ansiklopedisi*, IV, İstanbul, 1988, s. 226. Ayrıca Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden Prof.Dr. Mehmet ÖZKARCI, Erzurum Atatürk Üniversitesi tarafından gerçekleştirilen IX. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazılan ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu'na sunduğu bildiri de hanın eskiden Elbistan'a bağlı olan, ancak bugün ilçe konumuna gelen Nurhak sınırları dâhilinde olduğunu ifade etmektedir. Fakat Gölbaşı İlçesi Tapu ve Kadastro Müdürlüğü'nden aldığımız 12.05.2005 tarihli belge de, hanın içinde bulunduğu bölge, Gölbaşı'na bağlı Hamzalar Köyü'nün sınırları içinde belirtilmiştir.

güç, “Han Yazısı” ya da “Han Ovası” denilen etrafı yüksek dağlarla çevrili bir yaylada, muhtemelen eski Besni-Elbistan kervan yolunda (Göksu vadisinden Elbistan’a ulaşan geçitte) (Resim: 1) kurulmuş olan Kamereddin (Derbend Ağzı) Han’ı olup, şimdilerde oldukça harap durumdadır.³ Yaylanın etrafını kuşatan dağlardan birisinin batıya doğru yamacına yerleştirilmiş olan han, ovaya hâkim hafif yüksekçe coğrafi konumuyla dikkat çekmektedir (Resim: 2). Kalıntılardan hanın etrafında başka yapı kalıntılarının da bulunduğu görülebilmektedir (Resim: 6). Kuzey güney istikametinde uzanan dikdörtgen planlı kervansaray, iki bölümden meydana gelmektedir. Birinci bölüm (açık ya da avlulu kısım) 27X22.5 m. boyutlarında, kuzey güney yönünde uzanan dikdörtgen şekilli bir şema yansıtırken, ikinci bölüm (kapalı kısım) 35X21 m. ölçülerinde, yine kuzey güney istikametinde uzanan dikdörtgen biçimli bir plan sergilemektedir (Çizim: 1). Yapının üst örtüsü ile duvarların üst bölümleri büyük oranda yıkılmış ve duvarların dış yüzlerindeki düzgün kesme taş kaplamaları sökülüş durumdadır (Resim: 2-5). Beden duvarları kuzeybatı ve güneybatı köşelerde büyük kare şekilli, kuzeydoğu ve güneydoğu köşelerde ise büyük dikdörtgen biçimli payandalarla, kapalı kısmın batı duvarı beş, açık kısmın güney duvarı da bir adet kare şekilli kulelerle desteklenmiştir. Açık kısmın batı duvarına taç kapı yerleştirilmiştir. Cephenin sol tarafına doğru asimetrik olarak yerleştirilmiş olan taç kapı, kanatları 4 m. dışarı taşıyan, muhtemelen eyvan tarzında bir yapı göstermektedir. Taç kapıdan girildiğinde, kuzey güney istikametinde uzanan dikdörtgen şekilli bir avlu ile karşılaşılır. Avlunun batı tarafında, girişin kuzey tarafında doğu batı yönünde yerleştirilmiş dikdörtgen şekilli bir mekân ile ona bitişik kare biçiminde iki oda bulunurken, güney yönünde ise dikdörtgen şekilli iki mekân yer almaktadır. Her bir odanın avluya bir kapı ile açıldığı görülmektedir. Avlunun doğu kanadında kuzey ve güney uçtakiler tekli birer dikdörtgen hücre şeklinde, ortadaki dört birim ise ikili dikdörtgen hücreden ibaret bir düzenleme olarak karşımıza çıkmaktadır. İkili hücreler içeride birer kapı ile birbirine bağlanırken, bu yöndeki altı kapı, hücreleri avluya bağlamaktadır (Resim: 7). Avlunun güney tarafında da doğu batı istikametinde uzanan 24.6X6.50 m. boyutlarında uzun dikdörtgen şekilli bir mekân yer almaktadır. Avlunun kuzey tarafındaki kapıdan kapalı kısma ulaşılmaktadır. Kapalı bölüm, kalıntılardan anlaşıldığı kadarıyla kuzey güney yönünde uzanan üç şahınlı bir plan düzeni ortaya koymaktadır. Bir bütün halinde göçmüş durumdaki üst örtünün boydan boya atılmış sivri beşik tonozlar olduğu tahmin edilmektedir (Resim: 8-10). Tonozları taşıyan ve şahınları ayıran ayak ve kemer sistemi hakkında bir şey söylemek güçtür. Bunları tespit edebilmek ve hanın mimari yapısını tam ve doğru biçimde belirleyebilmek için bilimsel bir kazı yapmak gerekmektedir. Ancak Anadolu Selçuklu dönemi hanlarından benzer örnekler ile yapının boyutları dikkate alındığında kapalı kısımda beşerli iki paye dizisinin olabileceği varsayılabilir (Çizim: 2).

3- Hanın bulunduğu yere Gölbaşı Jandarmasına bağlı korucular Mustafa Kemal BULUNDU ve Cuma YETERGE ile beraber gittik. Kendilerine teşekkür ederiz.

Duvar kaplamaları söküldüğü için handa süslemeli malzemenin kullanılıp kullanılmadığı belirlenememiştir. Herhangi bir kitabe de olmadığı için hanın yapım tarihi ve dönemi kesin olarak belli değildir. Hala halk arasında söylenen “Kamer” adına ve bazı kaynaklara⁴ göre han, Anadolu Selçukluların’ın Elbistan valisi Emir Kamereddin⁵ tarafından yaptırılmıştır. Mükrimin Halil Yınanç, İslam Ansiklopedisi’ndeki “Elbistan” maddesinde, Emir Kamereddin’in Besni ile Elbistan arasındaki derbent ağzında büyük bir han yaptırdığını, bu hanın harap durumda olduğunu ve ayrıca Emir Kamereddin’in de I. Alâeddin Keykubât’ın (1220–1237) saltanatının son yıllarında, II. Gıyaseddin Keyhusrev’in (1237–1246) ise ilk yıllarında Elbistan’da vali olarak görev yaptığını ifade etmektedir.⁶ Anadolu Selçuklu kervansarayları ile ilgili çalışmasıyla ünlü Kurt Erdmann, “Derbent Ağzı Han” başlığı altında Tahsin Özgüç’ün kendisine gönderdiği bir bilgi notuna göre Elbistan ile Besni arasında Derbent Ağzı’nda bir hanın bulunduğunu ileri sürmektedir.⁷ M. Kemal Özergin ise, M.H. Yınanç ve K. Erdmann’a dayanarak Besni – Kayseri arasında, Besni’den 60–65 km. mesafede, Derbent Ağzı mevkiinde, Elbistan valisi Emir Kamereddin tarafından yaptırıldığı sanılan, kitbesiz ve harap durumda Kamereddin Hanı’nın bulunduğunu belirtmektedir.⁸ Bu bilgiler ışığında hanı, Emir Kamereddin’in Elbistan valiliği sırasında 1237 yılı civarında inşa ettirdiği düşünülebilir.

Yukarıda mevcut yapısı olabildiğince detaylı bir şekilde tanımlanan Kamereddin (Derbent Ağzı) Hanı, Anadolu Selçuklu devrinde Adıyaman’ın Besni ilçesinden başlayarak Kahramanmaraş’ın Elbistan ilçesi üzerinden Kayseri’ye bağlanan eski kervan yolu üzerinde inşa edilmiştir.⁹ Zaten Anadolu Selçuklu çağında Kayseri, kervan yollarının birleştiği önemli bir ticari merkez olarak karşımıza çıkar.¹⁰ Bu tarihi yolla ilgili bulgular oldukça yenidir. Besni’den sonra Kamereddin Hanı’na kadar eski kervan yolu üzerinde, Adıyaman/Gölbâşı sınırları içerisinde yer alan ve malzeme farklılığı dolayısıyla ilk olarak Selçuklu döneminde inşa edildikten sonra Osmanlı devrinde büyük oranda elden geçirilmiş olan Altınlı Köprü mevcuttur.¹¹ Elbistan’a kadarki bölümünde ise Zilli Han, Nurhak Hanı ve Çevirme Hanı tespit edilmiştir.¹²

4- Kaynakların temini ve Emir Kamereddin hakkında tarafımıza bilgi sağlayan Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nden Prof. Dr. Mehmet ÖZKARCI ile Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü’nden Yrd. Doç. Dr. Hasan GEYİKOĞLU ve Yrd. Doç. Dr. Savaş EÇİLMEZ’e teşekkürü bir minnet biliriz.

5- Emir Kamereddin, Selçuklu kaynaklarında dırayetli bir devlet adamı olarak geçmektedir. Bu şahıs Elbistan’daki görevinin dışında, Karaman bölgesinde 12 yıl valilik yapmış ve burada idareyi uzun sürdüğünden dolayı bu yöre, “Kamereddin-ül” adını almıştır. Aynı zamanda Karamanoğulları’nın atası olarak gösterilmeye çalışılan Emir Kamereddin Bey, “Melikü’l-Ermen” ünvanını taşıyordu. Selçuklu kaynaklarında Kamereddin Lala ve Kamereddin Hadim isimlerinde emir adı geçmekte ve bu şahısları da Emir Kamereddin Bey olduğu anlaşılmaktadır. Emir Kamereddin Bey’in Gölbâşı’nın Hamzalar Köyü’ndeki hanın dışında, Doğanşehir-Adıyaman arasında ve Ulukışla sınırları içerisinde yer alan Kamereddin hanlarını da inşa ettirdiği sanılmaktadır. Bkz. M.H. Yınanç, a.g.m., s. 226; O. Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, İstanbul, 1993, s. 345-346, 406.519; İbnü Bibi, El-Evami’ül-İla’iye Fil’-Umuri’l-İla’iye (Selçuk Nâme) (Çev.: M. Öztürk), I. Ankara, 1996, s. 353.

6- Bkz. M.H. Yınanç, a.g.m., s. 226. Türkiye Diyanet Vakfı tarafından yayınlanmakta olan İslam Ansiklopedisi’nin “Elbistan” maddesinde, Elbistan ve çevresini yöneten Anadolu Selçuklu Devleti’ne bağlı emirler arasında Emir Yusuf, Emir İlyas ve Emir Mübarizüddin Çavri’nin isimleri sıralanırken, Emir Kamereddin’in adı verilmemiştir. Bkz. M. Taşdemir, “Elbistan” mad., DİA, XI, İstanbul, 1995, s. 1.

7- K. Erdmann, Das Anatolische Karavansaray des 13. Jährhunderts, Berlin, 1961, s. 198–199.

8- M.K. Özergin, “Anadolu’da Selçuklu Kervansarayları” Tarih Dergisi, Sayı: 20, İstanbul, 1965, s. 153.

9-Yınanç ve Erdmann yapının Besni – Elbistan arasında olduğunu zikrederken (M.H. Yınanç, a.g.m., s. 226; K. Erdmann, a.g.e., s. 198–199), Özergin ise Besni – Kayseri arasında konumlandığını (M.K. Özergin, a.g.m., s. 153).

10- Yollarla ilgili olarak bkz. M.K. Özergin, Anadolu Selçuklu Çağında Yollar (İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul, 1959; a.m.f., a.g.m., s. 141–170; K. Erdmann, a.g.e.; İ. İter, a.g.e.; C. Güran, Türk Hanlarının Gelişimi ve İstanbul Hanları Mirası, Ankara, 1978, s. 5–6; A. Durukan, “Niçin Kervansaray”, Vakıf ve Kültür, C. 1, S. 1, Mayıs 1998, Ankara, s. 30–31; T. Baykara, “Bazı Selçuklu Kervansarayları Üzerine Notlar”, Tarih İncelemeleri Dergisi, 5, XIII, İzmir, 1998, s. 1–4; A. T. Yavuz, “Anadolu Selçuklu Dönemi Kervansarayları Üzerinde Çalışmalar, Bilgiler, Bulgular-1997”, Uluslararası Dördüncü Türk Kültürü Kongresi Bildirileri (4–7 Kasım 1997, Ankara), Ankara, 1999, s. 244–249; C. Bektaş, Selçuklu Kervansarayları (Korunmaları, Kullanımları Üzerine Bir Öneri), İstanbul, 1999, s. 15–21; F. Müderrisoğlu, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Ulaşım ve Yol Şebekesi”, Ortaçağ’da Anadolu (Prof.Dr. Aynur Durukan’a Armağan), Ankara, 2002, s. 379–81; O. Turan, “Selçuk Kervansarayları”, Türkler, VII, Ankara, 2002, s. 756–757; İ. Aytaç, “Selçuklu Kervansarayları”, Türkler, VII, Ankara, 2002, s. 858; E. Güney, “Nevşehir Ürgüp Yöresinde Hanlar ve Kervansaraylar”, İlgü, 5, 36, s. 18–24.

11-A. A. Bayhan-F. Salman, “Adıyaman İli ve İlçelerinde Yüzey Araştırması-2004”, 23. ARAŞTIRMA SONUÇLARI TOPLANTISI (30 Mayıs–03 Haziran 2005) (Baskıda).

12- Bu hanları Prof.Dr. Mehmet ÖZKARCI’nın Kahramanmaraş İlindeki tarihî eserleriyle ilgili araştırmasında tespit edilmiştir. M. Özkarcı, “Kahramanmaraş-Nurhak’ta Anadolu Selçuklu Hanları”, IX. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazılan ve Sanat Tarihî Araştırmaları Sempozyumu (21–23 Nisan 2005, Erzurum), (Baskıda).

Plan ve mekân anlayışı açısından Kamereddin Hanı, Anadolu Selçuklu kervansaraylarının en yaygın tipi olan ve kapalı (kışık) kısım ile avlulu açık bölümün art arda yerleştirilmesiyle oluşturulmuş 'Sultan Han'ları tarzında ele alınmıştır. Bu tipin klasik örneği, Konya-Aksaray yolunda, Aksaray'a 42 km. mesafede yer alan ve I. Alâeddin Keykubad tarafından 1229 yılında yaptırılan Sultan Hanı'dır.¹³ Tipoloji bakımından daha da detaylı bir şekilde değerlendirecek olursak; açık kısmın (avlunun) kapalı bölümden daha geniş tutulması ve kapalı kısmının üç sahnalı olması sebebiyle Kamereddin Hanı'nın hem kapalı hem açık bölümün art arda yerleştirildiği tip içerisinde alt gruplara da dâhil edilebilen Selçuklu hanlarından birisi olduğunu söyleyebiliriz.¹⁴ Açık kısmın kapalı bölümden daha geniş ya da büyük tutulması yönüyle Kamereddin Hanı, Kızılören Hanı (1206), Alay Han (1219-36), Kadın Han (1223), Hekim Han (1218), Ertokuş Hanı (1223-24), Aksaray Sultan Hanı (1229), Çardak Hanı (1229-30), Sarı Han (1238), Tuzhisar Sultan Hanı (1236), Sadeddin (Zazadin) Hanı (1236), İncir Hanı (1238-39), Mahperi Hatun (Hatun, Ulu, Pazar) Hanı (1238-39), Ağzıkara Han (1236-40), Karatay Hanı (1240), Horozlu Han (1246-49), İshaklı Han (1249), Susuz Han (XIII. yy. ilk yarısı), Kesikköprü (Cacabey) Hanı (1268), Çay (Ebu'l-Mücahit Yusuf) Hanı (1278), Obruk Hanı (XIII. yüzyılın ilk yarısı ya da 1230) ve Akhan Kervansarayı (1253-54) ile benzeştirilebilir. Ancak bunlar içerisinde Sadeddin (Zazadin) Hanı ile daha yakın benzerlik göstermektedir. Çünkü her iki yapının da açık kısmı, kapalı bölümün sadece bir tarafında taşıntı yapmaktadır. Kamereddin Hanı'nın taç kapının da bulunduğu batı cephesinde, yani ana cephesinde, taşıntı söz konusuyken, Sadeddin (Zazadin) Hanı'nda ise kuzey yöne bakan arka cephesinde taşıntı gerçekleştirilmiştir. Ayrıca kapalı (kışık) kısmının üç sahnalı olması bakımından da Kamereddin Hanı, Altınapa Hanı (1201), Argıt Hanı (1201 Öncesi), Kızılören Hanı (1206) (Çizim: 3, Resim: 11), Kuruçeşme Hanı (1207-1208) (Çizim: 4, Resim: 12), Dokuzun Han (1210), Pınarbaşı Hanı (1220 civarı), Hekim Han (1218) (Çizim: 5, Resim: 13), Kadın Han (1223), Ertokuş Hanı (1223-24), Mahperi Hatun (Hatun, Ulu, Pazar) Hanı (1238-39) (Çizim: 6, Resim: 14), Pazar Tahtaoba Hanı (1238-39), Çekereksu Hanı (1239-40), Durak Han (1256), Kesikköprü (Cacabey) Hanı (1268), Çakallı Han (XIII.

13- Anadolu Selçuklu devrinden açık ve kapalı kısmın art arda yerleştirildiği iki bölümlü diğer belli başlı yapılar, Argıt Hanı (1201 Öncesi), Altınapa Hanı (1201), Kızılören Hanı (1206), Kuruçeşme Hanı (1207-1208), Dokuzun Han (1210), Hekim Han (1218), Alay Han (1219-36), Kadın Han (1223), Ertokuş Hanı (1223-24), Çardak Hanı (1229-30), Tuzhisar Sultan Hanı (1236), Sadeddin (Zazadin) Hanı (1236), Sarı Han (1238), İncir Hanı (1238-39), Mahperi Hatun (Hatun, Ulu, Pazar) Hanı (1238-39), Pazar Tahtaoba Hanı (1238-39), Ağzıkara Han (1236-40), Karatay Hanı (1240), Horozlu Han (1246-49), İshaklı Han (1249), Akhan Kervansarayı (1253-54), Kesikköprü (Cacabey) Hanı (1268), Çay Ebu'l-Mücahit Yusuf Hanı (1278), Çakallı Han (XIII. yüzyıl) ve Obruk Hanı (XIII. yüzyılın ilk yarısı ya da 1230), Susuz Han (XIII. yy. ilk yarısı) sayılabilir. Bu yapılar için bkz. K. Erdmann, a.g.e., s. 29-209; M.K. Özgür, a.g.m., s. 144-170; C. Güran, a.g.e., s. 14-59; O. Aslanapa, *Türk Sanatı*, İstanbul, 1984, s. 170-187; A. Altun, *Ortaçağ Türk Mimarlığının Anahatları İçin Bir Özet*, İstanbul, 1988, s. 61-65; a.m.f., "Türkiye Selçukluları Mimarlığı", *Türkler*, VII, Ankara, 2002, s. 825-26; C. Bektaş, a.g.e., s. 58-148; A. Demir, "Anadolu Selçuklu Hanları, Zazadin Han (Sadeddin Köpek Hanı)", *İlgi*, S. 44, s. 27-31; a.m.f., "Anadolu Selçuklu Hanları, Obruk Han", *İlgi*, S. 45, s. 11-14; a.m.f., "Anadolu Selçuklu Hanları, Kızılören Hanı", *İlgi*, S. 46, s. 9-13; a.m.f., "Anadolu Selçuklu Hanları, Konya Beyşehir Arasında Kuruçeşme Hanı", *İlgi*, S. 47, s. 25-27; a.m.f., "Anadolu Selçuklu Hanları, Kadın Han", *İlgi*, S. 48, s. 15-17; a.m.f., "Anadolu Selçuklu Hanları, Horozlu Han", *İlgi*, S. 49, s. 19-22; a.m.f., "Anadolu Selçuklu Hanları, Zazadin Han (Sadeddin Köpek Hanı)", *İlgi*, S. 55, s. 16-19; a.m.f., "Anadolu Selçuklu Hanları, İncir Hanı", *İlgi*, S. 56, s. 9-12; a.m.f., "Anadolu Selçuklu Hanları, Ak Han (Denizli)", *İlgi*, S. 57, s. 10-13; a.m.f., "Anadolu Selçuklu Hanları, Çardak Han", *İlgi*, S. 58, s. 21-23; a.m.f., "Anadolu Selçuklu Hanları, Altınapa Hanı", *İlgi*, S. 61, s.25-27; N. Seçgin, Tokat ve İlçeleri Mimari Eserleri (Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul, 1997, s. 154-155, 160; G. Yalçın, "Kervansaray" Mad., *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*, II, İstanbul, 1997, s. 999; A. Baş, "Selçuklu Kervansaraylarının Koruma Sorunları", *Türkiye'de Risk Altındaki Doğal ve Kültürel Miras (Taç Vakfı'nın 25. Yılı Anı Kitabı)*, İstanbul, 2001, s. 93-100; A. Boran, "İlgin ve Köylerindeki Tarihi Eserler", *Geçmişten Günümüze Bütün Yönleriyle İlgin*, İlgin, 2001, s. 35; Ş. Akalın, "Kervansaray" Mad., *DİA*, XXV, Ankara, 2002, s. 299-302; O. Turan, a.g.m., s. 755-765; G. Öney, "Anadolu Selçuklu Sanatı", *Türkler*, VII, Ankara, 2002, s. 812-13; İ. Aytaç, a.g.m., s. 856-61; M. S. Bayraktar, Samsun ve İlçelerinde Türk Mimari Eserleri (Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi), Erzurum, 2005, s. 198-201.

14- Tipoloji için bkz. A. Altun, a.g.e., s. 87-89; C. Güran, a.g.e., s. 6-7; A. T. Yavuz, a.g.m., s. 253-254; C. Bektaş, a.g.e., s. 29-31; İ. Aytaç, a.g.m., s. 861-63.

yüzyıl), Paşa Hanı (XIII. yy), Sıra Çakıl Hanı (XIII. yy) ve Eğret Hanı (XIII. yy)'yla benzer liğe sahiptir.¹⁵

Bunlardan Kızılören Hanı (1206), Kuruçeşme Hanı (1207–1208), Hekim Han (1218), Kadın Han (1223), Mahperi Hatun (Hatun, Ulu, Pazar) Hanı (1238–39), Kesikköprü (Cacabey) Hanı (1268) ve Çakallı Han (XIII. yüzyıl) kapalı (kışlık) bölümlerindeki beşli ayak dizisi ile Kamereddin Hanı'nın kapalı kısmının muhtemel plan düzenini daha yakın biçimde tekrarlayan yapılar olarak dikkate şayandırılar. Kamereddin Hanı'nın açık (avlu) kısmında batı ve doğu yönlerde mekân dizilerine yer verilmiştir. Bunlardan doğudakiler ikili düzenlemeleriyle büyük programlı sultan hanlarındaki mekânları hatırlatırlar. Ayrıca avlunun güney kenarındaki uzun dikdörtgen şekilli mekânın yakın benzerine Antalya – Isparta yolunda, Sultan II. Gıyaseddin Keyhüsrev (1236–40) tarafından yaptırılan Kırkgöz Hanı'nda rastlanır.

Anadolu Selçuklu dönemindeki iki bölümlü kervansarayların kökenine Orta Asya Türk sanatında rastlamak mümkündür. Karahanlı ve Büyük Selçuklu devrinden kalma örnekler bu açıdan dikkat çekicidirler. XI. yüzyılın ikinci yarısına ait Akçakale Kervansarayı, Merv – Amul yolu üzerindedir. Tuğla kerpiç karışımı olan eser, arka arkaya dört eyvanlı, revaklı avlu etrafına sıralanmış mekânlarıyla plan yönünden Ribat-ı Şerif (1115)'e, dış görünüşü bakımından ise Anadolu'daki sultan hanlarını hatırlatır. Yine XI. yüzyılın ikinci yarısından kalma Başane (Kutlu Tepe) Kervansarayı, önde açık ve arkada kapalı kısmı ile Sultan hanlarının ana şemasında, bu kervansarayların öncüsü olarak karşımıza çıkmaktadır.¹⁶ Büyük Selçukluların en önemli eserlerinden birisi olarak kabul edilen Ribat-ı Şerif (1115), Meşhed – Serahs yolunda kurulmuş olup, iki avlulu plan şemasıyla Türklerin Anadolu'ya taşıdıkları kültürel mirasın kayda değer temsilcisi durumundadır.¹⁷

Kamereddin Hanı'nın malzemesi diğer Selçuklu hanlarında olduğu gibi taştır. Duvar örgüsünde horasan harcı kullanılmıştır. Fakat kaplamada kullanılan düzgün kesme taşlar sökülmüştür, maalesef günümüzde harap bir görüntü sergilemektedir. Duvarlarda dikkat çeken bir husus da, kare ve dikdörtgen biçiminde payandalara yer verilmesidir.

Mevcut yapısı itibarıyla formu ve biçimi tam olarak tespit edilemeyen taç kapının ekseninde değil de, yan cepheye yerleştirilmesi yönünden Kamereddin Hanı, Sadeddin (Zazadin) Hanı (1236) (Resim: 15) ve Kesikköprü (Cacabey) Hanı (1268)'na benzemektedir. Diğer iki bölümlü kervansaraylarda taç kapılar genellikle art arda gelecek biçimde ve eksene uygun olarak yerleştirilmişlerdir. Dolayısıyla Selçuklu kervansaraylarındaki bu

15- Bu plan düzeni iki bölümlü hanlar dışında sadece kapalı kısımdan ibaret hanlarda da yaygın şekilde karşımıza çıkar. Seyitgazi Deve Hanı, Eğret Han, Zalmanda Han, Çiftlik Han, Ezinepazar Han, Bor Han, Kalular Han ve Kuru Han bu tipte olan yapılarıdır. Bkz. K. Erdmann, a.g.e., s. 151-164.

16- O. Aslanapa, a.g.e., s. 42. Ancak başta Rus araştırmacılar ve İnci Kuyulu bu yapının kervansaray olmadığını ileri sürmektedirler. İ. Kuyulu, Anadolu Selçuklu Kervansarayları ile Orta Asya Kervansaraylarının Karşılaştırılmasına Yönelik Bir Deneme", Sanat Tarihi Dergisi, S. VIII, İzmir, 1996, s. 66-67.

17- Karahanlı ve Büyük Selçuklu kervansarayları ile ilgili bkz. M. Cezar Anadolu Öncesi Türklerde Şehir ve Mimarlık, İstanbul, 1977, s. 183-214; C. Güran, a.g.e., s. 3-4; O. Aslanapa, a.g.e., s. 38-42, 86-89; İ. Kuyulu, a.g.m., s. 51-79; a.m.f., "Özbekistan ve Türkmenistan'da Bulunan Ortaçağ Kervansarayları Üzerine Gözlemler", Celal Esad Arseven Anısına Sanat Tarihi Sempozyumu Bildirileri, İstanbul, 2000, s. 241-252, 403-404.

umumi uygulamadan farklı olarak, üç handa da yan cepheler ana cephe konumuna gelmiştir.

Harabe durumdaki yapısı yüzünden Kamereddin Hanı'nda kullanılan kemer formları, taşıyıcı unsurlar ve üst örtüler hakkında pek bir şey söylemek kabil değildir. Ancak sadece kapalı kısımda bir bütün halinde göçmüş vaziyetteki üst örtünün birbirine paralel uzanan üç beşik tonozdan ibaret olduğu anlaşılabilir. Bu da üçlü sahin düzeni yansıtan Anadolu Selçuklu kervansaraylarındaki uygulamalarla örtüşmektedir.

Sonuç olarak Adıyaman'ın Gölbaşı ilçesine bağlı bir yaylada tespit ettiğimiz ve halkın "Kamer Han" diye anı geldikleri kervansaray, Anadolu Selçuklu döneminde Elbistan Valisi Emir Kamereddin tarafından inşa ettirilmiş olup, mimari özellikleri bakımından Anadolu'da yaygın biçimde görülen "Sultan Han"ları tipindeki yapısı ve Maraş/Elbistan – Kayseri kervan yoluna bağlı Besni – Elbistan tali yolunun tespitine katkısı yönünden büyük önem taşımaktadır.

Resim 1. Göksu Vadisi (Hanın Bulunduğu Geçit).

Resim 2. Kamedreddin Hanı'nın Genel Görünüşü.

Resim 3. Kamedreddin Hanı'nın Batıdan Görünüşü.

Resim 4. Kamedreddin Hanı'nın Kuzeyden Görünüşü.

Resim 5. Kamedreddin Hanı'nın Güneyden Görünüşü.

Resim 6. Kamedreddin Hanı'nın Yakınındaki Harap Yapı.

Resim 7. Kamedreddin Hanı'nın Avlusundan Görünüş.

Resim 8. Kamedreddin Hanı'nın Kapalı Kısımından Görünüş.

Resim 9. Kamereddin Hanı'nın Açık ve Kapalı Kısımlarının Görünüşü.

Resim 10. Kamereddin Hanı'nın Üst Örtüsünden Kalan İzler.

Resim 11. Kızılören Hanının Görünüşü (Bektaş'tan).

Resim 12. Kuruçeşme Hanı'ndan Bir Görüntü (Bektaş'tan).

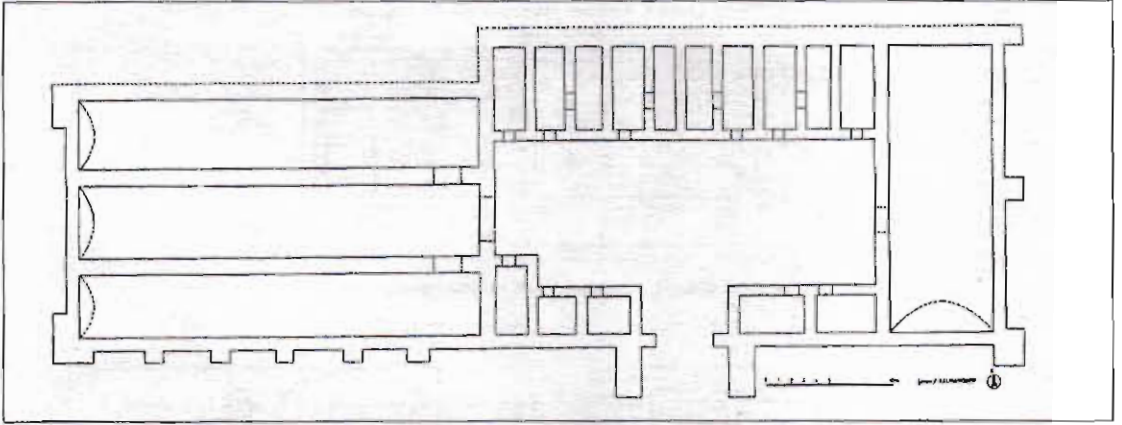
Resim 13. Hekim Hanı'dan bir Görünüm (Bektaş'tan).

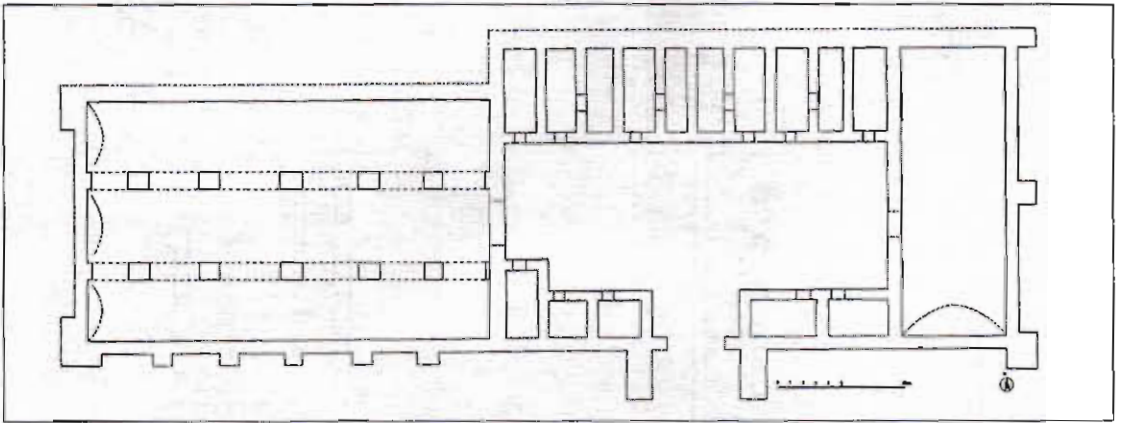
Resim 14. Pazar Hatun Hanı'nın Görünüşü (Bektaş'tan).

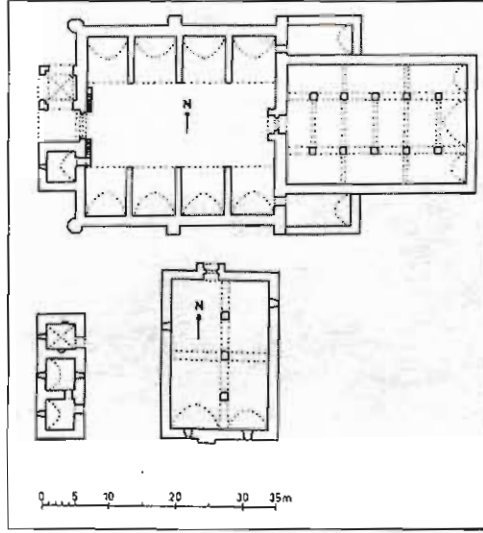
Resim 15. Zazadin Hanı'nın Genel Görünüşü (Bektaş'tan).

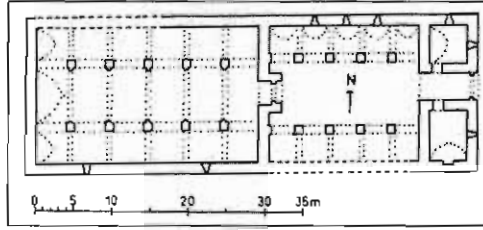
Çizim 1. Kamereddin Hanı'nın Planı (F.Salman-2005).

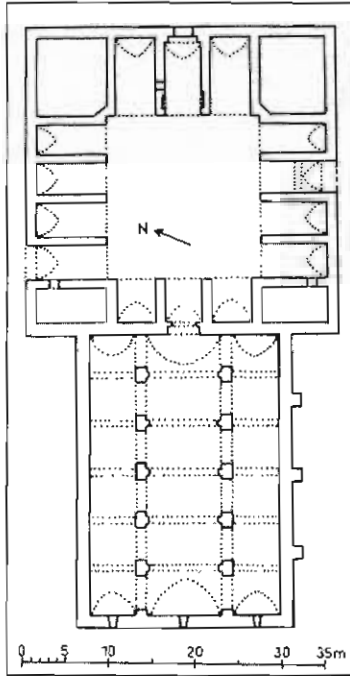
Çizim 2. Kamereddin Hanı'nın Planı(F.Salman-2005).

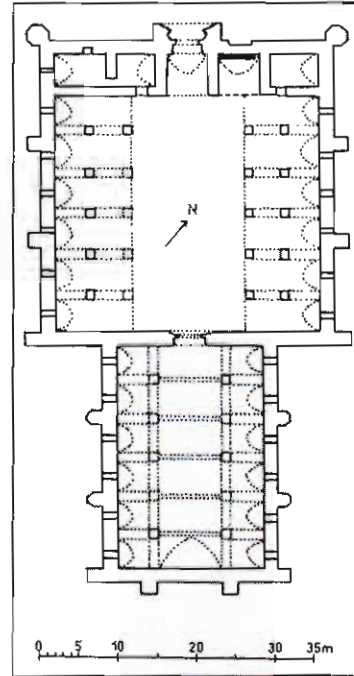
Çizim 3. Kızılören Hanı'nın Planı (Bektaş'tan).

Çizim 4. Kuruçeşme Hanı'nın Planı (Bektaş'tan).

Çizim 5. Hekim Hanı'nın Planı (Bektaş'tan).

Çizim 6. Pazar Hatun Hanı'nın Planı (Bektaş'tan).